

*Чопко Х. І.,**асистент кафедри трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ТАКСИ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ОБЧИСЛЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ ШКОДИ

Анотація. У статті досліджується існуючі в екологічному праві компенсаційні механізми відшкодування шкоди завданої довкіллю, а саме таксовий метод. Розкривається юридична природа такс як специфічних еколого-правових санкцій, основне призначення яких є компенсація шкоди, завданої неправомірним використанням природних об'єктів. Обґрунтовується недоцільність встановлення розміру такс у співвідношенні їх до неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Ключові слова: відновлення природного ресурсу, компенсація шкоди завданої довкіллю, екологічна шкода, таксовий метод обчислення завданої довкіллю шкоди.

Постановка проблеми. У сучасних умовах суспільного розвитку надзвичайно важливою проблемою та основним пріоритетом національних інтересів України є збереження й відновлення навколишнього природного середовища, забезпечення екологічно безпечних умов життєдіяльності людини. Прагнення до постійного економічного зростання без урахування екологічних вимог, що тривалий час панувало у взаємовідносинах суспільства та довкілля, поставило нашу державу на межу екологічної кризи. Саме тому як на міжнародному, так і на національному рівнях надзвичайно актуальним є пошук важелів, які б забезпечували узгодження економічних інтересів з законами природи. Правові аспекти компенсації шкоди, завданої довкіллю, досліджувалися С. М. Кравченко, Н. І. Титовою, О. С. Колбасовим, В. В. Петровим. При цьому варто зазначити, що питання, пов'язані безпосередньо із відновлення природних ресурсів, приведення їх у попередній стан та компенсації шкоди, завданої довкіллю, досліджувалось здебільшого фрагментарно та безсистемно, що і засвідчує актуальність обраної теми дослідження.

Метою дослідження є аналіз передбачених екологічним законодавством компенсаційних механізмів відшкодування шкоди завданої довкіллю, зокрема таксового методу, удосконалення їх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держави спрямовують свою діяльність не лише на вирішення соціально-економічних чи політичних проблем, але й проблеми охорони довкілля. Разом з охороною природного середовища від забруднення необхідною умовою розв'язання вказаної проблеми є відновлення природних ресурсів, приведення їх у попередній стан. Водночас у багатьох випадках через заподіяну довкіллю шкоду повернути природний ресурс до попереднього стану неможливо. Зокрема, неможливо посадити зрізані першоцвіти, відновити в природі знищену популяцію рідкісних тварин тощо. А тому в екологічному праві сформовано компенсаційні механізми відшкодування шкоди, завданої довкіллю. Термін

«компенсація» тлумачиться як урівноваження чого-небудь порушеного; надолуження [1, с. 224], тому відновлення здійснюється не лише через систему заходів по приведенню природного ресурсу у попередній стан, а й через компенсацію завданої довкіллю шкоди в грошовому виразі.

Компенсаційний аспект у відновленні природного ресурсу найбільш повно втілюється через застосування таксового методу обчислення завданої шкоди. Як зазначала С. М. Кравченко, такси за своєю юридичною природою слугують специфічними майново-правовими санкціями, головна функція яких – компенсація шкоди, завданої неправомірним використанням природних об'єктів [2, с. 40]. На думку Н. І. Титової, специфіку таксової відповідальності зумовлюють особливості правового режиму природоохоронних об'єктів. Доцільність цього виду відповідальності вчена обґрунтовувала відсутністю грошової оцінки щодо більшості природних ресурсів, їх вилучення із цивільного та товарно-грошового обігу, що, в свою чергу, унеможливило визначення розміру завданої шкоди довкіллю загалом [3, с. 598].

Як зазначав О. С. Колбасов, такса охоплює середньоарифметичний вираз розрахункової суми шкоди, заподіяної природним об'єктам [4, с. 54], який не застосовується при обчисленні майнової шкоди за нормами цивільного права. В. В. Петров вважав такси умовною одиницею розрахунку завданої довкіллю шкоди [5, с. 154], оскільки реальна вартість пошкодженого чи знищеного природного об'єкта насправді є меншою. Такси найповніше відображають у вартісному виразі усі негативні майнові та екологічні наслідки завданої довкіллю шкоди. У таксах міститься визначений наперед розмір майнової шкоди, завданої довкіллю неправомірними діями фізичних чи юридичних осіб.

Часто таксовий метод відшкодування шкоди зараховують до заходів цивільно-правової відповідальності. На переконання П. Д. Пилипенка, таке помилкове враження пов'язане з тим, що у таксах передбачається майновий вираз завданих збитків, а сама відповідальність полягає у відшкодуванні шкоди [6, с. 173]. Разом з тим усі спроби подати таксову відповідальність як різновид цивільно-правової відповідальності дисонують із загальними підставами відповідальності за завдану майнову шкоду, що передбачені у ст. 1166 ЦК України і стосуються шкоди, завданої неправомірними діями чи бездіяльністю фізичних або юридичних осіб особистим немайновим правам чи майну фізичної або юридичної особи, яка має бути відшкодована у повному обсязі.

Таксова ж відповідальність передбачається у випадках заподіяння шкоди довкіллю, а не майну фізичних чи юридичних осіб. Тому такси, навіть незважаючи на їх майновий характер, все ж мають іншу правову природу і не

можуть вважатися санкціями цивільно-правової відповідальності. Вони є санкціями відповідальності у сфері довкілля, а не окремим видом відшкодування цивільно-правової (майнової) шкоди.

У сучасних умовах таксовий спосіб залишається єдиним механізмом визначення шкоди щодо більшості природних ресурсів [7, с. 189]. До прикладу, затверджено такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу неправомірними діями юридичних та фізичних осіб. У них розраховано суми, що повинні відшкодуватися у випадку знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу. Сума відшкодування залежить від віку (в роках) лісових культур тощо і визначаються у гривнях за кожний гектар. Зокрема, при знищенні лісових культур, що мають 5 і менше років, такса становить 17 918 грн. за кожен гектар. Відповідно, якщо пошкодженим об'єктам було від 6 до 10 років, то відшкодування зростає до 23 188 грн. за кожен гектар відповідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р.

Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України і Держкомлісгоспу затверджено такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (окрім видів, занесених до Червоної книги України) від 18 липня 2007 р. Розмір такс встановлюється в гривнях за одну особину, зазначену у переліку диких тварин. Значно менші суми відшкодування встановлено для птахів. За вбитого лебедя, шипуна і кликуна – 1000 грн, за фазана – 500 грн, а за качку, лише – 250 грн.

Розміри санкції за вчинене екологічне правопорушення, тобто такси є еквівалентними розміру, завданій довкіллю економічної та екологічної шкоди. Екологічна шкода полягає у посяганні на довкілля та екологічні інтереси природокористувачів і визначається тими функціями, що виконують природні ресурси в довкіллі (санітарно-захисні, оздоровчі, рекреаційних, експлуатаційні та інші). Визначаючи конкретний розмір відшкодування, законодавець повинен враховувати видові особливості природних ресурсів, їх корисні екологічні та споживчі якості, характер та природу правопорушення. Як приклад, згідно із затвердженими для обчислення розміру відшкодування, заподіяної лісу за кожне неплодове дерево вирубане або пошкоджене до ступеня припинення росту діаметром від 30,1 до 34 см у корі біля шийки кореня, розмір шкоди становить 1449 грн. [10]. Водночас за незаконне вирубування або пошкодження до ступеня припинення росту плодкових дерев, самшиту, дерев і чагарників родини кипарисових, горіхів усіх видів тощо розмір обчислюється за такою, збільшеною у 3 рази.

Враховуючи екологічні, естетичні та оздоровчі властивості зелених насаджень в населених пунктах, відшкодування за їх знищення диференціюють залежно від товщини і виду дерева відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів» від 08 квітня 1999 р.

Зокрема, якщо товщина дерева становить лише 6 см, то такса при його знищенні визначається на рівні 80 грн.,

а при пошкодженні – 40 грн. У той же час знищене дерево товщиною 50 см відшкодування сягне вже 1120 грн. За кожний сантиметр діаметра понад 50 см такса зростає на 40 грн. при знищенні – на 20 грн., в разі пошкодження.

Таким чином, такси виражають у вартісному виразі усі негативні майнові наслідки завданої довкіллю шкоди. Однак вважаємо, що таксовий метод має і ряд недоліків. Зокрема, таксову відповідальність можна застосовувати лише у стабільних економічних умовах, що не властиве для нашої держави.

Недоліком є і те, що сучасне екологічне законодавство орієнтоване, в першу чергу, на відшкодування лише економічної шкоди, до того ж, досить приблизно визначеної. Такса не може залежати лише від породи та діаметру природного ресурсу, його виду та деяких інших ознак. Такса повинна якнайбільше відповідати реальній вартості, завданої екологічним правопорушенням шкоди. Тому одиницею, з якої необхідно виходити при обчисленні розміру шкоди, не повинен бути неоподаткований мінімум доходів громадян, який становить 17 грн. і є фіксованим. Такса не повинна бути встановлена і в твердій грошовій сумі, оскільки завдана природному ресурсу шкода через певний проміжок часу, наприклад рік, вже не буде відповідати ринковій вартості продукції з цього ресурсу, визначеній нормативно-правовими актами у гривнях. Як приклад, 22 липня 2008 р. Краснопілський районний суд Сумської області розглянув справу за позовом ДП «Куп'янський лісгосп» до громадянина Н. про відшкодування матеріальної шкоди, завданої лісовому господарству самовільною рубкою лісу, зазначивши, що 26 грудня 2008 р. в урочищі «Подолінський бір», квартал 130 Куп'янського лісництва ДП «Куп'янський лісгосп», відповідач громадянин Н. вчинила самовільний поруб одного дерева (сосни звичайної), діаметром 8 см, чим завдала лісовому господарству матеріальну шкоду на суму 126,00 грн., таксова вартість вказаної деревини становить 0,57 грн., всього матеріальна шкода становить 126,57 грн. Розрахунок суми шкоди, завданої громадянином Н. лісовому господарству самовільною рубкою лісу, ДП «Куп'янський лісгосп» складено згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 655 та додатку № 1 до цієї постанови і підтверджено, що розмір матеріальної шкоди становить 126,00 грн., таксова вартість зрубаної деревини – 0,57 грн., а всього – 126,57 грн. (а. с. 9). Однак позовні вимоги задоволені були через три роки [11].

Очевидно, що за цей час інфляція зменшила реальну вартість відшкодування. А тому розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню, як правило, не завжди відповідає реальній вартості природного ресурсу, зокрема через тривалий розгляд справи щодо відшкодування збитків. Розмір відшкодування повинен бути обґрунтованим, незважаючи на певну умовність, відображати всі наслідки екологічного правопорушення та бути актуальним, співмірним із необхідними заходами по відновленню природного ресурсу.

Висновки. Вважаємо, що одиницею, з якої необхідно виходити при обчисленні розміру завданої шкоди, повинен бути прожитковий мінімум. Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» від 15 липня 1999 р. «прожитковий мінімум визначає мінімальний розмір коштів, необхідний людині для проживання, є динамічним,

враховує інфляційні процеси в державі». Разом з тим сума відшкодування, визначена у відсотках до прожиткового мінімуму, враховуватиме і можливості людини у той чи інший період відшкодувати такі збитки, буде адекватною існуючим соціально-економічним умовам. Таким чином, розмір відшкодування завжди буде прив'язаний до конкретного ринкового періоду, і в кожен такий період становитиме однакову частину доходів громадян.

Література:

1. Сучасний тлумачний словник української мови / [уклад.: Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейло]. – К.: Кобза, 2002. – 544 с.
2. Кравченко С. М. Матеріальна відповідальність в системі охорони природи / Кравченко С. М. – К.: Вища шк., 1981. – 54 с.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / [ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія імені М. П. Бажана», 1998–2004. – Т. 3: К–М. – 2003. – 790 с.
4. Колбасов О. С. Охорона природи і суд / О. С. Колбасов // Право і охорона природи: Сб. статей / З. С. Беляєва, О. С. Колбасов, М. М. Славин – М.: АН СРСР, Інститут держави і права, 1979. – С. 46–57.
5. Петров В. В. Екологічне право Росії: [учебник для вузів] / Петров В. В. – М.: БЕК, 1995. – 558 с.
6. Право довкілля (екологічне право): навч. посібник для студ. ВНЗ / [Пилипенко П. Д., Федорович В. І., Ващишин М. Я. та ін.] ; за ред. П. Д. Пилипенка. – К.: Ін Юре, 2010. – 400 с.
7. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охорона природної середовища України: проблеми теорії і розвитку законодавства / Гавриш С. Б. – Харків: Основа, 1994. – 640 с.
8. Рішення Краснопілляського районного суду Сумської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Search/2>.

Чопко Х. И. Таксы как один из способов вычисления причиненного окружающей среде вреда

Аннотация. В статье исследуются существующие в экологическом праве компенсационные механизмы возмещения вреда, причиненного окружающей среде, а именно таксовый метод. Раскрывается юридическая природа такс как специфических эколого-правовых санкций, основным назначением которых является компенсация вреда, причиненного противоправным использованием природных объектов. Обосновывается целесообразность установления размера такс в соотношении их к необлагаемому минимуму доходов граждан.

Ключевые слова: восстановление природного ресурса; компенсация вреда, причиненного окружающей среде; экологический вред; таксовый метод вычисления причиненного окружающей среде вреда.

Chopko H. Taxes as one of method for calculation of environmental damages

Summary. The article deals with the research of compensation mechanisms of environmental damages redress, i.e. taxes method. Legal nature of taxes as specific environmental-legal sanctions, aimed at compensation of damages caused by unlawful usage of natural objects is revealed. Inadmissibility of establishment of taxes amount in correlation with non-taxable minimum income of citizens is substantiated.

Key words: renovation of natural resource, compensation of environmental damages, environmental damage, taxes method for calculation of environmental damages.